

Me hoki mai te titiro ki te putake e korerotia ra. Ki toku mohio, notemea he whenua nui kei roto i te Rohe Potae, ko te mea tika me noho tuturu te Kooti me ona Apiha ki Otorohanga ko waenganui hoki tena, a me mahi tonu mutu noā nga mahi katoa. Kaua e haere whakahoa te titiro o te Kooti, me haere tonu te whakawa i runga i te ahua o nga tono. Mehemea ka tae atu he tono ki te Kooti kia whakawakia tetahi whenua a he maha nga take tupuna me nga whai paanga rereke me nga rohe tupuna hoki kei taua wahi. Me tahuri te Kooti, mehemea e ahei ana, ki te whakatuturu i aua rohe tupuna hei te wa tonu e whakaoti ana i nga rohe o waho, erangi ki te mea e kore e taea i runga i nga take e tika ana kia whakatuturutia nga rohe rohenga o roto e te Kooti i taua wa, heoi me matua whakaoti i te rohe o waho, muri tata tonu ko nga rohe o roto. I te mea ka oti rawa enei me nga tupuna hoki, katahi ra ano te rarangi ingoa me te whakarite hoki nga hea o ia tangata, ara mehemea kua whakaaturia kei te hapa hapa hoki nga hea o nga tangata whai paanga, a i te mea kahore i te rite tonu nga hea, me whai whakaatu pera i te tuatahi; ki te kore e peratia heoi ka kiia kei te rite tonu te ahua o nga hea. A e kore e tika kia whakahaerea tetahi poraka i te mea kaore ano kia whakatuturutia te rahi o nga hea, te hea kotahi a te tangata, te hawhe hea ranei. A mehemea ka pau te marama kotahi, kaore i tonoa he whakawa tuarua, a kua oti te huri tika, heoi ka kiia i kona ka ahei kia hokona atu taua poraka erangi me kaua e peratia i te tuatahi. I te whakahaerenga o nga rarangi ingoa e kore e uru atu he tangata mehemea kaore e whai take tupuna take ahi ka ranei haunga era tangata e hiahia tia ana kia uru i runga i te aroha, na aua tangata i whakataimaha nga rarangi; tirohia hoki te rarangi o te Rohe Potae hei tauira mo te he o tenei mahi. Na aua tangata take kore hoki, ara na etahi o ratou i whakatupu, i whakataimaha nga whakahaerenga o nga whenua me te whakaroa i nga mahi o te Kooti. Ki toku kitenga na te ahua ngawari o te Kooti ki te tuku atu i aua tu tangata i raruraru ai.

Tera hoki tetahi mea nui, ara ko te tikanga mo nga tamariki. Ki toku whakaaro e tino whai tikanga ana ratou kia whiwhi ki nga painga me nga tika pena tonu me nga pakeke. Kei te he te ture e mana ana inaianei mo tenei mea. Kei te pai nga tangata apo ki tenei ture inaianei erangi tera e mate rawakore nga tamariki. E hara taua ahua i te tikanga Maori ahakoa ki te mahi pera nga tangata kore tamariki. Kei te mohio ahau ki etahi tangata kahore e whakaaro ana ki a ratou tamariki inahoki e hokoa ana o ratou hea e waiho ana ki a ratou tamariki nga toenga korekore noaiho kihai i taea e ratou te hoko. Ko te mea tika me tiaki pai nga whai paanga a nga tamariki taea noatia ta ratou pakeketanga kei maumaua kinotia a ratou whai rawa me a ratou paanga whenua.

I te wa e noho ana nga Maori i raro i o ratou ritenga ake, kaore i kiia i taua wa kahore he take a nga tamariki ki te whenua, engari na te kaha o te manaaki a nga matua i o ratou tamariki i korero tonu ai kia ratou na ratou tonu nga whenua a tu tonu aua tamariki ki te pupuri i aua whenua i roto i nga pakanga ahakoa kahore i tae o ratou tau ki te ruatekau-matahi. I penei te ahua o nga Maori o nehe i to ratou toputanga, he whakanui i o ratou tamariki me te mea he kaitiaki kau ratou mo aua kohungahunga.

I nga mahi whakariterite e mahia ana e nga Maori i waho o te Kooti, he mea tata tonu te oti, wahi iti te hapanga i runga i etahi take marama e taea pea te whakarite, me whai huarahi hei tukunga atu i aua take tautohetohe ki te Kooti i runga i te ara marama hei titiro ma te Kooti, kaua e homai nga tini korero nui, a me haere te whakatau a te Kooti i runga i nga take motuhake anake e tautoheta nei, me te whakamana hoki i taua whakaritenga kua oti te hanga. Mehemea ka peneitia te whakahaere ka whakapotoa nga mahi e kore e kumea kia roa rawa. I te mea e whakarongo ana te Kooti ki etahi take tautohetohe keehi pewhea ranei, me tiaki nga taha katoa e te Kooti kia korero kau i nga mea e tino pa ana ki nga take motuhake e whakawakia ra.

Mo runga mo nga whakawa tuarua, nui noa atu, roa noa atu te marama kotahi hei tononga whakawa tuarua. Me ata whakaatu marama nga kai tono i nga take e tonoa ra te whakawa tuarua, e mehemea e kitea ana e te Tiati Tumuaki he hangareka noa iho aua take, me whai mana ia ki te turaki noa atu i taua tono kaua e whakawakia mariretia. I te mea e haere ana te whakawa tuarua, me haere nga korero i runga i nga take taki tahi anake i whakaaturia ra e whakahengia ana, me te haere hoki i nga whakataunga o whakawa tuarua i runga i nga take taki tahi. Ai te mea, he wahi rau iti te wahi hapa i tonoa ra te whakawa tuarua, ka pa iti hoki te whakarereketanga ki te ota tuatahi, he whakatikatika kau.

I oku korero i te tuatahi ake nei, kua kite pea koe he iti iti noa iho oku tohu tohu hou i waho o nga ture e mana ana inaianei, ko te roanga hoki o aku korero e pa kau ana ki nga whakahaere o te Kooti. He whakaaro tuturu noku, a i puaki ano i au ki to aroaro i Otorohanga, e penei ana heoi te mea pai ko te whakatika kau ko te whakawhaiti me te hanga i etahi apiti ki nga ture e whai mana ana inaianei kia pai ai te whakawa putake whenua, a mehemea ka hanga he ture hou, me waiho ko enei ture e mana nei hei kaupapa, me te kape haere i nga rarangi anake e he ana e raruraru ana. Tera koe e kite pono i te mea ka tuhi ahau i raro i te rua o nga upoko (ara mo nga whakahaere mo nga whenua Maori) e tika ana kia patupatua aua rarangi e he ana. Ka tino kitea era mea, ara tekiona 12, o "Te Ture Whenua Maori, 1888," me era kei nga Ture Arai Hoko Tahae, me etahi atu tekiona. Heoi te mea tika ko tetahi ture pai kia ata mahia pai tia me nga apiti e tika ana, ma tetahi ropu tangata tika whai matauranga e whakahaere, koina te mea e hiahiaia ana mo te mahi kimi take whai paanga. Ki toku tino mohio hoki, ahakoa pewhea te pai o te ture, mehemea kahore i te tika te whakahaere, ka mau mau noa kaore e whai koha pewhea nei.

I mua atu o toku whakarereenga i tenei take me ki tuarua ahau i toku kupu ko nga tino Tiati pai rawa atu ko nga Tiati e hara i te mohio nui, ki te reo me nga ritenga Maori. Ko nga Tiati whai matauranga ki nga ritenga o te ture, ko ratou nga mea pai, kaore e whakahoa ki tetahi taha kahore e, mangere pena me nga Tiati tawhito. Erangi me mohio kau ratou ki tetahi wahi e rite ana o nga tikanga Maori kia ahei ai ratou te whakahaere i raro i nga ritenga e whakamana ana. Me ki penei hoki ahau i konei, kia pai rawa te whiriwhiri i nga kaiwhakamaori, i te mea e tino whai tikanga ana kia pono kia pai rawa te whakamaori i nga pukapuka o te Kooti. Ki toku mohio me matua paahi nga kaiwhakamaori katoa i runga i tetahi whakaakonga katahi ka tika kia tu ratou hei kaiwhakamaori mo te Kooti.